

Egy jogi regulagyűjtemény margójára

Nótári Tamás: A jognak asztalánál... 1111 jogi regula és szentencia latinul és magyarul
Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008. 291 p.
ISBN 978-963-9722-36-1

Napjainkban sokan megkérdőjelezzik a latin nyelv ismeretének szükségességét, sőt még a római jog oktatásának létjogosultságát is a jogászok egyetemi képzése során. Bizonyos mértékig talán érthető is lenne a felvetés egy holt nyelv végleges eltemetésével, valamint egy jogtörténeti tantárgy feleslegesnek nyilvánításával kapcsolatosan, ha nem éppen a latinról és a római jogról lenne szó.

Véleményem szerint a római jog letisztult és egyértelmű meghatározásai jelentik az első, meghatározó lépcsőfokot a joghallgatók megfelelő felkészítéséhez választott hivatásuk elsajátítását illetően. A római jog emellett vitathatatlanul a jogtörténet és a jogi kultúra gyökereit jelenti, ezért az ókori gondolkodók és jogtudósok megállapításainak, a tógát viselő szenátorok és nagynevű szónokok beszédeinek, valamint a császárok és praetorok jogszolgáltatási „eljárásának” bemutatását jelentő stúdiumnak minden korban a jogi egyetemek alapozó tantárgyai közé kell tartoznia.

A római jog többet és mást is nyújt az első évben oktatott egyéb jogtörténeti és jogelméleti tantárgyakhoz képest, hiszen nem csupán történeti áttekintést biztosít, hanem részletesen tárgyalja a korabeli „hatályos jogi szabályozást”. Magyarázatot és értelmezést jelent a későbbiekre vonatkozóan, mert megismerteti a hallgatókat, olvasókat a polgári anyagi jog alapvető jogintézményeivel, továbbá a mai értelemben vett kereskedelmi és gazdasági jogi, büntető anyagi és eljárásjogi alapvetéseket tisztázza.¹

E diszciplína teremti meg a „jog” mint tudomány elméleti értelmezéséhez és gyakorlati alkalmazásához szükséges pótolhatatlan, szilárd alapokat a joghallgatók számára. Ezen intézmények elsajátítása révén válik a laikus, érettségizett diákból egyetemista joghallgató, aki a római jogon keresztül ismerkedik meg leendő szakmájának nyelvezetével, dogmatikai rendszerével.

Ezen ismeretek befogadásához azonban nélkülözhetetlen a latin nyelv legalább alapfokú ismerete. Ennek oka, hogy még a legkiválóbb magyar fordítás sem tudja

visszaadni a latin nyelv árnyalt kifejezéseit egy-egy definícióra, jogintézmény magyarázatára vagy éppen az idők során szállóigévé vált idézetre vonatkozóan. Ehhez ismerni kell a latin bonyolult nyelvtanának szabályait, ragozási rendszerének felépítését és a legfontosabbat: szótározási módszerét és szókészletét. Tévednek azok, akik a jogi szakzsargonban az elméleti tudás fennhéjázó fitogtatásának, esetleg okatlan tudálékosságnak tekintik a latin terminus technicusok alkalmazását.

Tény, hogy a mindennapokban – és különösen egy joghoz nem értő személlyel való hétköznapi beszélgetés során – zavaró lehet *res iudicatát*, *expressis verbis* és *clausula rebus sic stantibus* emlegetni, azonban egy jogász számára vitás esetben általában a latin precízen definiált fogalmi jelentik az adott dolog egyértelművé tételét. Az más kérdés, hogy a latin fogalmak és kifejezések helytelen használata valóban nevetség tárgyává teheti alkalmazóját, és már csak ennek elkerülése érdekében is indokolt Cicero nyelvének jogi egyetemeken történő oktatása.

Nem szabad elfelejtenünk egy örökbecsű szentenciát sem, amely szerint: „*Scientia nobilitat*”.² Ennek fényében elmondható, hogy egy magára valamit is adó jogász számára még ma is elképzelhetetlen a szakmájának gyökereit jelentő római jogi instrumentumok, valamint a latin nyelv legalább alapfokú ismerete. Erre egyébként akkor is szüksége van, ha ezek használatára később csak nagyon ritkán, vagy egyáltalán nem kerít sort.

A szükséges tudás megszerzéséhez nyújt segítséget Nótári Tamás 2008-ban megjelent művével, amelyben 1111 darab, legtöbbször máig érvényes ókori regula, szentencia, maxima, *adagium* és *proverbium* összegyűjtésével a római jogi gondolkodásmód megértését, valamint a latin nyelv kifejezőképességét igyekszik elélni tárnai.³

A szerző idéz többek között Gaius, Paulus, Ulpianus és Papinianus műveiből, a iustinianusi törvénytől, Cicerótól és Publilius Syrustól, emellett helyet kapott gyűjteményében számos névtelen szerzőtől fennmaradt bölcsesség is.

A válogatás önmagáért beszél: a szerző által kiemelt általános érvényű megállapításokat olvasva egyértelműen kiderül, hogy miért elengedhetetlen ezen ismeretek ápolása és átadása az újabb nemzedékek részére. Tudvalevő, hogy a polgári jog minden területe merít az ókorban lefektetett szabályok közül, legyen szó a személyek jogáról (*Mater semper certa est; pater est, quem nuptiae demonstrant*⁴), dologi jogi (*Res accessoria sequitur rem principalem*⁵), kötelmi jogi (*Subscribens consentire sunscriptis censetur*⁶), vagy éppen öröklési jogi (*In testamentis plenius voluntates testantium interpretamur*⁷) problematika megoldásáról.

A büntető anyagi és eljárásjog néhány máig ható alapelve is ebben a korban kristályosodott ki (*Nullum crimen nulla poena sine lege*,⁸ *Quilibet presumitur bonus, nisi probetur malus*⁹), emellett az általános jogelvek (*Executio iuris non habet iniuriam*¹⁰), valamint a jogbölcséleti tantárgyak fundamentumait jelentő (*Iudicis est ius dicere, non dare*¹¹) és a retorika művészetét¹² jellemző állítások (*Infamibus portae non pateant dignitatum*¹³, *Vox populi vox Dei*¹⁴) is megjelennek előttünk a könyvben szereplő regulákat és szentenciákat szemezgetve.

Köztudott, hogy a történelem folyamán a római jog – szabályait tekintve – elsősorban a polgári jog területén fejtette ki a hatását szerzte a világon. Arról azonban keveset hallani, hogy mennyiben határozta meg más jogterületek – így például a büntető anyagi és eljárási jog¹⁵ – fejlődési irányát, hiszen mint a fenti, példaként kiemelt szentenciákból látható, nem csupán a civilizáltika szférájában volt érezhető alapokat teremtő jelenléte. Továbbél a jogtudósok és szónokok öröksége is: nem létezik jó jogász a megfelelő érvelési technika elsajátítása, valamint jog- és állambölcséleti ismeretek nélkül. Nótári Tamás művében a teljesség igényével szemeztetett a római jog jelentőségét megjelenítő jogelvek, regulák és szállóigék közül, hogy széleskörűen bemutatassa e tantárgy, valamint a napjainkban kissé méltánytalan helyzetbe kényszerített latin nyelv fontosságát.

A regulákat és szentenciákat kísérő tanulmányok követik, amelyekben a szerző néhány, általa kiválasztott maximát vizsgál behatóbban, a regulák és szentenciák történetiségét mutatja be néhány példa tükrében.

A *Summum ius summa iniuria* című tanulmány ezen alapelv megjelenését és fejlődését vizsgálja. Először Terentius komédiájában találkozhatni e gondolattal, de a proverbium a Cicero¹⁶ által a *De Officiis*-ben¹⁷ megfogalmazott formában került be a jogi köztudatba. Nem maga a *ius* tehát az *iniuria*, hanem a látszólag jogos igény rosszhiszemű érvényesítése, azon eset, amikor a jogérvényesítés címe alatt jogtalanságot követnek el.¹⁸

A következő írás (*Summum ius summa iniuria Rotterdami Erasmusnál*) a nagy humanista tekintélyből fakadó, évszázadokon átívelő hatását vizsgálja a *summum ius summa iniuria* proverbium felhasználása és magyarázata kapcsán. E gondolat több változatával és magyarázatával is találkozhatni Erasmus életművében, amelyekhez antik *auctorok*at használ fel általában a forrás pontos megjelölésével, és azt szó szerint idézve, ám olykor azok behatóbb tartalmi összefoglalása nélkül.

Az *interpretatio* kifejezés eredetét és jelentését vizsgálja néhány szöveghelyen keresztül Az *Interpretatio fogalma* című tanulmány, az *interpretatio* és az *interpretari* fogalom előfordulását és szöveghelyzetét görög alá véve Plautusnál, illetve az archaikus római irodalom egyéb, csak töredékesen fennmaradt szerzőinél. Plautus az *interpretari* tevékenységet a vallási misztériumok körébe vonja, és *megfejteti, rejtélyt feloldani* értelemmel ruházza fel.¹⁹ A másik fél emlékezetének felfris-

sítését, egy adott esemény felidézését is lehet az *interpretari* igével jelölni, másutt egy kétséges tényállás kipuhatolóját, felderítőjét, illetve egy terv kivitelezőjét jelöli az *interpretatio* kifejezés, ezen utóbbi esetben az *internuntius* szinonimájaként. Az *interpretatio* bizonyos esetekben a szavak etimológiai analízisét, valamint görög *terminus technicusok* latin nyelven történő, pontos, elemző igényű visszaadását jelenti.²⁰

A soron következő tanulmány célja az egyik legalapvetőbb szentencia, a *ius est ars boni et aequi* kialakulásának bemutatása. Celsus híressé vált *ius est ars boni et aequi* kijelentése a iustinianusi *Digesta*²¹ nyitó gondolatoként szerepel, miszerint aki a joggal kíván foglalkozni, először tudnia kell, hogy honnan származik a jog kifejezés; a jog ugyanis az igazságosságról (*iustitia*) kapta a nevét, hiszen a jog a jó és a méltányos művészete. Ulpianus a gondolatot továbbfűzve megállapítja, hogy a jogászoknak szinte papi hivatásként kell foglalkozásukat űzniük, hiszen az igazságot kell tisztelniük, a jó és a méltányos ismeretét terjeszteni, a jogost a jogtalantól, a megengedettet a tilostól elválasztva.²² Utóbb Ulpianus az igazságot úgy határozza meg, mint állandó és örökös igyekezetet, törekvést arra, hogy az őt megillető jogot mindenkinek megadjuk; ezért a jog parancsai a következők: tisztességesen élni, más meg nem sérteni, az őt megilletőt mindenkinek megadni.²³

A *venire contra factum proprium*, vagyis a *'saját cselekményünkkel ellentétesen eljárni'* fordulat, igen hosszadalmas és ellentmondásoktól sem mentes utat járt be, amíg ma ismert formáját elnyerte. Ebben a formában, illetve értelemben ugyanis semmilyen törvényben vagy bírói ítéletben nem találhatjuk meg, s azt sem állíthatjuk, hogy szokásjogi úton került volna be az állandóan visszatérő jogi toposzok közé.²⁴ Első alkalommal hasonló jellegű megfogalmazással találkozhatunk egy Ulpianusnak tulajdonított töredékben, amely a következő tényállást taglalja: egy, az apai hatalom alól *emancipatio*val hivatalosan ugyan el nem bocsátott, ám önálló életvitelt folytató *filia familias* végrendeletet készített, mintha *materfamilias* státuszban élne – ám hatalom alatt állóként természetesen nem végrendelezhetett volna érvényesen.

Az *Ubi tu Gaius, ego Gaia* című tanulmány a házasságkötés egy fontos mozzanatát mutatja be. A házassági szertartás során jövődől otthonukba érven a vőlegény megkérdezte a menyasszonytól: *„Quaenam vocaris?”*, amire menyasszony az *„Ubi tu Gaius, ego Gaia”* választ adta, A cicerói és quintilianusi szöveghelyek azt jelzik, hogy a rómaiak a *gaius* és *gaia* szavak személyneveknek fogták fel. A modern szakirodalom az antik *auctorokhoz* hasonlóan a *gaius* és *gaia* szavakat nomenként, illetve *praenomen*ként értelmezték, s a szertartás során egyfajta jelképes funkciót tulajdonítottak e formulának.²⁵

A kötet záró tanulmánya (*Magnum numen idem sentientis senatus*) felfedi a *numen* kifejezés jelentéstörténetét, kialakulásának körülményeit. A *numen* az istenekkel, a *senatus*szal, a római néppel, valamint

átvitt értelemben az emberi elmével kapcsolatban mint önmagában ugyan emberfeletti, ám legtöbbször mégis valamely személyhez kapcsolódó erő kerül említésre. Augustus korában a *numen* már magát azt az istenséget is jelentheti, amelynek korábban inkább a funkcióját, tulajdonságát²⁶ jelölte.

A jogi bölcsességek áttekintését nagyban megkönnyíti a részletes, közel száznegyven jogi fogalom alapján összeállított tárgymutató, amely egyben az előfordulásuk gyakorisága alapján jól érzékelteti, hogy egyes terminusok és a hozzájuk kapcsolódó jogintézmények milyen fontos szerepet töltek be a római jogrendben.

Véleményünk szerint, a gyűjteményt áttanulmányozva, teljes bizonyossággal elmondható, hogy a latin nyelv és az ókori Róma doktrínái a mai napig a jogtudomány kikezdehetetlen alapkövét képezik. Vitán felül áll továbbá – még a kételkedők szemében is – e két diszciplína „szűrő hatása”: a római jogi és a latin vizsgákon való – az elsőéves joghallgatók számára komoly erőpróbát jelentő – megmérettetés szerepe, amelynek egyik lényeges célja (amint ezt már Brósz Róbert is megfogalmazta) a szakma elsajátítására alkalmatlan jelentkezők kirotálása.

Bárdos Zsuzsanna – Matura Tamás

Jegyzetek

- ¹ Lásd mindezt bővebben kifejtve: Földi A.–Hamza G.: *A római jog története és intézményei* (Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2008. 3. p. skk.)
- ² Magyarul: 'A tudás nemesít.'
- ³ A szerzőnek nem ez az első „szentenciagyűjteménye” – lásd: Dér T.–Nótári T.: *Exemplaria Graeca – Görög bölcsességek latin és magyar fordítással* (Belvedere Segédkönyvtár II. Belvedere, Szeged, 1999); *Görög bölcsességek. Tanuld és tanítsd a jobbat!* (Lectum, Szeged, 2005); *Sapientia liberat animum. Sententiae Graecae et Latinae* (Bibliotheca Latina IV. Societas Latina, Saarbrücken, 2008)
- ⁴ Magyarul: 'Az anya személye mindig biztos; az apa az, akit a házasság annak mutat.'
- ⁵ Magyarul: 'A járulékos dolog osztja a fődolog sorsát.'
- ⁶ Magyarul: 'Az aláíróról feltételezzük, hogy egyetért az aláírással.'
- ⁷ Magyarul: 'A végrendeleteket lehetőleg a végrendelezők akaratának megfelelően kell értelmezni.'
- ⁸ Magyarul: 'Nincs sem bűn, sem büntetés törvény nélkül.'
- ⁹ Magyarul: 'Mindenkit ártatlannak vélelmezünk, amíg bűnössége bizonyítást nem nyer.'
- ¹⁰ Magyarul: 'A jog végrehajtása nem lehet jogellenes.'
- ¹¹ Magyarul: 'A bíró feladata a jogszolgáltatás, nem pedig a jogalkotás.'
- ¹² A jog és a retorika kapcsolatának beható elemzését lásd: Nótári T.: *Jog, vallás és retorika* (Lectum, Szeged, 2008); uő.: *Law, Religion and Rhetoric in Cicero's Pro Murena* (Schenk, Passau, 2008); uő.: *Jogtudomány és retorika – Cicero pro Murena 26.* (Jogtudományi Közöny, 56. 2001/12. 470. p. skk.); uő.: *Cicero, Négy védőbeszéd* (Lectum, Szeged, 2004).
- ¹³ Magyarul: 'A becstelének előtt maradjon a méltóság ajtaja zárva.'
- ¹⁴ Magyarul: 'A nép szava Isten szava.'
- ¹⁵ Ehhez lásd: Nótári T.: *Megjegyzések a modern büntetőeljárás alapelvei római előzményeihez.* In: *A Büntető Törvénykönyv és a Büntető Eljárás Törvény módosításának elméleti és gyakorlati kérdései.* Szerk.: Holé K. (KRE ÁJK, Budapest 2003. 97. p. skk.)
- ¹⁶ Hamza G.: *Cicero és a jogtudomány kapcsolatának kérdései.* In: *Jogtörténelmi Tanulmányok V.* (Budapest, 1983. 59. p. skk.)

¹⁷ Cic. off. 1, 33.

¹⁸ Ehhez bővebben lásd: Nótári T.: *Summum ius summa iniuria* (Magyar Jog, 2004/7., 385. p. skk.); *Summum ius summa iniuria – Comments on the Historical Background of a Legal Maxim of Interpretation* (Acta Iuridica Hungarica, 45, 2004, 301. p. skk.)

¹⁹ Fuhrmann, M.: *Interpretatio – Notizen zur Wortgeschichte.* In: *Symptica Franz Wieacker* (Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen, 1970, 82. p.)

²⁰ Ehhez bővebben lásd: Nótári T.: *Megjegyzések egy jogértelmezési maxima történelmi hátteréhez* (Jogtudományi Közöny, 2004, 7–8., 221. p. skk.)

²¹ Hamza G.: *Az európai magánjog fejlődése. A modern magánjogi rendszerek kialakulása a római jogi hagyományok alapján* (Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002)

²² Ulp. D. 1, 1, 1.

²³ Vö. Nótári, T.: *De summo iure summaque iniuria apud Cicero-nem* (Vox Latina, 43, 2007, 346. p. skk.)

²⁴ Ehhez bővebben lásd: Riezler, E.: *Venire contra factum proprium – Studien im römischen, englischen und deutschen Civilrecht* (Duncker & Humblot, Leipzig, 1912)

²⁵ Lásd bővebben: Nótári T.: *De matrimonio cum manu* (Jogtörténelmi Szemle, 2005, 2., 52. p. skk.); uő.: *Remarks on Roman Marriage and Divorce* (Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae, Sectio Iuridica, 48, 2008, 319. p. skk.); *De duabus caeremoniis iuris antiqui in Ciceronis oratione pro Murena* (Vox Latina, 45, 2009, 2. p. skk.); *The Function of the Flamen Dialis in the Marriage Ceremony* (Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae, Sectio Iuridica, 44, 2004, 157. p. skk.)

²⁶ Lásd Pfister, F.: *Numen.* In: *Paulys Realencyclopädie der classischen Alterthumswissenschaft XVII/2.* (Metzler, Stuttgart–München, 1937. 1273. p. skk.); Nótári, T.: *From auctoritas to Authority – Remarks on the Roman Concept of Numinosity* (Orbis Iuris Romani, Journal of Ancient Law Studies, 11 2006, 117. p. skk.); *Numen és numinozítás – a római tekintélyfogalom vallási gyökerei.* (Aetas, 2003, 4., 33. p. skk.); *On Some Aspects of the Roman Concept of Authority* (Acta Iuridica Hungarica, 46, 2005, 95. p. skk.)

